

Ε, ναι. Μετά την κραιπάλη της αποκριάς, δεν είναι δυνατόν να μπούμε με τη μια στη μελαγχολία της Σαρακοστής. Γι' αυτό και η Εκκλησία έκανε τα στραβά μάτια κι άφησε να γιγαντωθεί η Καθαρά Δευτέρα, συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα στην πανάρχαια τρέλα του καθαρά ελληνικού καρναβαλιού και της ανάστασης της φύσης από τη μια και την επίσης πανάρχαια αλλά ξένη προς τους εύθυμους και λάτρεις της ζωής Έλληνες νηστεία από την άλλη. Κορυφώνεται, λοιπόν, το γλέντι. Και συνεχίζεται με την πρέπουσα κρασοκατάλυξη, τις φωτιές στα σταυροδρόμια και τις πλατείες, τους χορούς και τα άσεμνα τραγούδια στην εξοχή αλλά, προς θεού, χωρίς κρέας, αβγά και λοιπά συμπαραμαρτούντα. Με λαγόνα και χαρταετό στις μέρες μας, με πιο ελληνικές συνήθειες παλαιότερα.

«Σήμερα είναι η μέρα μας κι η Σκυλοδευτέρα μας, σήμερα θα γανωθούμε και στη λούμπα θα νιφτούμε», τραγουδούν ακόμα σε μερικά μέρη. Με την Καθαρά Δευτέρα να μετατρέπεται σε «Σκυλοδευτέρα» εξαιτίας ενός εθίμου, μάλλον βάρβαρου αλλά με στέρρες τις ρίζες στα βάθη του χρόνου. Το θύμα είναι ένα αδέσποτο σκυλί που το δένουν με ένα σχοινί, το οποίο κρεμούν από δυο στύλους, περιστρέφοντάς το ώσπου να τεντωθεί. Μετά, αφήνουν το σχοινί να ξετυλιχτεί με ορμή κάνοντας το σκυλί να στριφογυρνά τρελαμένο και στο τέλος να εκτινάσσεται μακριά.

Η τελετή, λένε κάποιοι ειδικοί, έρχεται κατευθείαν από τα Λουπερκάλια των Ρωμαίων, όταν, στις 15 κάθε Φεβρουαρίου και για να εξασφαλίσουν καλή σοδειά, θυσίαζαν σκυλιά στον Φαύνο, θεό των δασών και των κοπαδιών και αντίστοιχο προς τον Πάνα των Ελλήνων. Ο οποίος Πάνας ανήκε στους πιστούς συνοδούς του Διονύσου, «πατέρα» της Αποκριάς. Αλλά και οι θυσίες σκυλιών στον Φαύνο δεν είναι παρά αντιγραφή των προσφορών που οι αρχαίοι Έλληνες έκαναν στην Εκάτη, στην αρχή θεά προστάτισσα των δρόμων, προσωποποίηση του φεγγαρόφωτου, κι έπειτα απλό δαιμονικό.

Με το φεγγαρόφωτο να χάνεται και την ημέρα να έρχεται, οι νοικοκυρές βρίσκονταν στο πόδι καθώς ξημέρωνε Δευτέρα: Καθάριζαν τα τσουκάλια από τα λίπη που το κυριακάτικο φαγοπότι άφησε, τα έπλεναν με ζεστό σταχτόνερο κι έτσι καθαρά (εξού και Καθαρά Δευτέρα) τα είχαν έτοιμα να δεχτούν για βράσιμο τα νηστίσιμα.

Στον Τύρναβο, με το ξημέρωμα, άναβαν φωτιά στη μέση μιας πλατείας ή σ' ένα σταυροδρόμι, έστηναν μια χύτρα και μαγείρευαν το «μπουρανή», τη χορτόσουπα της μέρας. Όσο να γίνει η σούπα, μπεκρόπιναν και χόρευαν και τραγουδούσαν, φτάνοντας σε σημείο να ενοχληθεί ο γνωστός και μη εξαιρετέος (λόγω του «Συντακτικού» της αρχαίας ελληνικής) Αχιλλέας Τζάρτζανος που έγγραψε:

«Άμα άκουγε κανείς τα τραγούδια αυτά, μπορούσε να λάβει μια ιδέα, τι ήσαν τα φαλλικά και τα άλλα όμοια άσματα των αρχαίων Ελλήνων».

Μετά το βράσιμο, η συντροφιά έπαιρνε το τσουκάλι και πήγαινε στην εξοχή, όπου το γλέντι συνεχιζόταν, διανθισμένο με άσεμνα πειράγματα που σε κάποιους θύμιζαν τα «εξ αμάξης» των αρχαίων. Στην επιστροφή, ένας από την παρέα γινόταν «βασιλιάς»: Του έβαφαν το πρόσωπο μαύρο, του φορούσαν φέσι και τον έβαζαν να δικάσει, τιμωρώντας με πρόστιμα. Μετά, τον έβαζαν ανάποδα σ' ένα γάιδαρο, του έδιναν να κρατά την ουρά και τον περιέφεραν δεξιά κι αριστερά με άσεμνες χειρονομίες και κραδαίνοντας φαλλούς από πηλό ή ξύλο ή σκέτα καρότα. Η πομπή τέλειωνε με το άδειασμα του «βασιλιά» σε κάποιον νερόλακκο.

Η τήρηση του εθίμου βρισκόταν στο ζενίθ στα 1858, όταν ακόμα η Θεσσαλία κατεχόταν από τους Τούρκους. Κάποιος Γάλλος περιηγητής βρέθηκε εκεί, την ώρα που Τούρκοι κατέφθασαν για να σφάξουν τον «βασιλιά», νομίζοντας ότι η όλη παράσταση διακωμωδούσε τον σουλτάνο. Για καλή τύχη της παρέας (γράφει ο περιηγητής) ο «βασιλιάς» εκείνη τη χρονιά δεν φορούσε φέσι αλλά «ευρωπαϊκό» καπέλο. Οι Τούρκοι πείστηκαν ότι πρόκειται για έθιμο, μπήκαν στο παιχνίδι και πλήρωσαν και το πρόστιμο που τους έβαλε ο «βασιλιάς».

Στην Κάρπαθο, η παρέα μεταμφιέζεται σε «γέρο», «γριά», «Αράπη» «κατή» (δικαστή) και «καμουζέλα», έναν μασκαρά με κουδούνια που καβαλά ανάποδα έναν γάιδαρο. Παίζουν ακόμα, ο «γιατρός», ο «εβραίος», οι «αρναούτηδες» (χωροφύλακες) και η «κόρη». Το έργο εκτυλίσσεται με την απαγωγή της κόρης, τη σύλληψη των ενόχων και την καταδίκη τους από τον κατή. Σ' άλλα μέρη, ακολουθεί γάμος με τα πεθερικά καβάλα ανάποδα σε γαϊδούρια. Στη Θήβα, ο βλάχικος γάμος καταλήγει με νεκρό τον γαμπρό. Πάνω που τον κλαίνει και τον μοιρολογούν, ο νεκρός ανασταίνεται.

Σε πολλά μέρη, την Καθαρή Δευτέρα γίνεται η κηδεία του Καρνάβαλου, που τον κηδεύει η Σαρακοστή. Στην Κρήτη, μοιρολογούν το τέλος του ξεφαντώματος:

«Ο Λαζανάς ψυχομαχά κι ο Μακαρούνης κλαίει κι ο Κρόμμυδος σουρσουραδεί επάνω στο τραπέζι».

Αλλού, ο Καρνάβαλος καταδικάζεται σε θάνατο στην πυρά. Κι αλλού, όπως στη Γερμανία και τη Σλαβονία, γίνεται η κηδεία της «γριάς Αποκριάς», που τη θάβουν όχι Δευτέρα αλλά Τρίτη ή Τετάρτη: Μια αχυρένια κούκλα που θυσιάζεται και ενταφιάζεται με μια παρωδία εκκλησιαστικής τελετής. Στη Βαυαρία, η αχυρένια κούκλα περιφέρεται δεμένη και περνά από δίκη στην κεντρική πλατεία, καθώς κατηγορείται για κάθε κακό που συνέβη στην περιοχή. Καταδικάζεται να καεί. Στην Ιταλία και στην Κροατία, καίνε τον Καρνάβαλο ως υπαίτιο όλων των δεινών.

Στην ουσία, η όλη διαδικασία έχει την έννοια της εξολόθρευσης του χειμώνα. Και σε πολλά μέρη, η κούκλα ανασταίνεται σαν τη βλάστηση της άνοιξης. Στην αρχαιότητα, στις χώρες της Μεσογείου, κάποιοι άνθρωποι «έπαιρναν στην πλάτη τους» όλα τα δεινά και, πριν από τον θερισμό, εξορίζονταν μακριά από την περιοχή ως «αποδιοπομπαίοι τράγοι». Στην αρχαία Αθήνα, τα μέτρα ήταν πιο ρεαλιστικά με θανάτωση των «φαρμακών» (φαρμακός = αποτρόπαιος, αχρείος, κάθαρμα) στον μήνα Θαργηλιώνα, Μάιο περίπου, όταν την 6^η και 7^η μέρα τελούσαν τα «Θαργήλια», τη γιορτή των γενεθλίων του Απόλλωνα και της Άρτεμης, με καθαρμό της πόλης και λιθοβολισμό δύο καταδικασμένων σε θάνατο κακούργων. Η παράδοση επέζησε με πιο ήπια μέσα, στους νεότερους χρόνους, όταν ο κακός χειμώνας και ο υπαίτιος όλων των δεινών μιας περιοχής συγχωνεύτηκαν στη μορφή μιας ξύλινης γριάς (κούκλας) που καταδικάζεται σε αποκεφαλισμό. Μαζί της πεθαίνουν κι ο χειμώνας κι όλα τα κακά.

Φυσικά, ο χειμώνας δεν εγκαταλείπει έτσι εύκολα την εξουσία του. Πολεμά θανάσιμα με το καλοκαίρι κι αυτό φαίνεται ανάγλυφα τον Μάρτιο, οπότε έχουμε τη μια κακοκαιρία και την άλλη καλοκαιριάτικη μέρα. Στο τέλος βέβαια, θα νικήσει το καλοκαίρι, εύκολα ή δύσκολα, ο καιρός θα δείξει. Η πάλη όμως αυτή αναπαριστάνεται ακόμα σε κάποια χωριά την Καθαρά Δευτέρα: Οι κάτοικοι χωρίζονται σε δυο αντιμαχόμενες ομάδες και το ρίχνουν στον πετροπόλεμο ή, σε πιο πολιτισμένες περιστάσεις, πετούν λεμόνια οι μεν στους δε. Το έθιμο συνεχίζεται στις πόλεις αλλά τις μέρες της Σαρακοστής, όταν, εντελώς αναίτια, μαθητές ενός σχολείου επιτίθενται σε μαθητές άλλου, πάντα αρχή της άνοιξης και πάντα με ανεξήγητη επιθετικότητα κι εριστικότητα. Ώσπου να έρθουν οι διακοπές του Πάσχα και τα πνεύματα να κατευναστούν. Μετά, δεν υπάρχει χρόνος για πολέμους: Τους μαθητές περιμένουν οι ετήσιες εξετάσεις και τους μεγάλους οι αγροτικές δουλειές.

Αν ο θερισμός ή η συλλογή των καρπών θα πάει καλά ή όχι, αν το εισόδημα από τη σοδειά θα είναι ικανοποιητικό, στα χωριά μπορούν να το ξέρουν από την Καθαρά Δευτέρα: Τελευταία Κυριακή της Αποκριάς ζυμώνουν την σαρακοστοκουλούρα, με προζύμι από το αλεύρι που χρησιμοποιήθηκε για την παρασκευή των αποκριάτικων μακαρονιών. Πρωί πρωί, την Καθαρά Δευτέρα, παίρνουν την σαρακοστοκουλούρα και την αφήνουν να κυλήσει στο

έδαφος: Αν πάει δεξιά, όλα θα είναι καλά και το εισόδημα θα επαρκέσει. Αν πάει αριστερά, καλή σοδειά δεν προβλέπεται στον ορίζοντα. Γι' αυτό, μερικοί «βοηθούν» λίγο την τύχη τους, δίνοντας στην κουλούρα την ανάλογη κλίση που θα την κάνει να στρίψει δεξιά. Έτσι κι αλλιώς, η κουλούρα είναι για φάγωμα και, μετά το «ταξίδι» της, καθένας κόβει με το χέρι του μια μπουκιά και την τρώει για να «κουμπώσει» την Σαρακοστή, να μην το βρει νηστικό. Δεν πρέπει να χρησιμοποιήσει μαχαίρι, επειδή την Καθαρά Δευτέρα απαγορεύεται να το αγγίξεις και πολύ περισσότερο να το χρησιμοποιήσεις: Αν το κάνεις, θα έρθουν τα ποντικά και θα φάνε τα γεννήματα.

Πρόσφορες για μαντεία είναι και οι αρμυροκουλούρες της Καθαράς Δευτέρας, που επιτρέπουν στα κορίτσια να δουν ποιος θα τα παντρευτεί, αρκεί να ακολουθήσουν σωστά τη διαδικασία: Χρειάζονται τρεις αρμυροκουλούρες με το αλεύρι τους να είναι κλεμμένο από τρία σπίτια «απίκραντα ή μονοστέφανα». Κι αυτή που θα τις ζυμώσει, πρέπει να είναι παρθένα. Και να βάλει πολύ αλάτι κι όλη τη διαδικασία να την κάνει χωρίς να βλέπει, δουλεύοντας με τα χέρια πίσω από την πλάτη και την πλάτη στραμμένη στη ζύμη και τον φούρνο. Πρέπει να ψηθούν στα κάρβουνα. Μόλις γίνουν, η παρθένα πρέπει να φάει μια μπουκιά από καθεμιά. Μετά, την πρώτη αρμυροκουλούρα θα τη φάνε όλοι μαζί στο τραπέζι ή στην εξοχή. Τη δεύτερη πρέπει να την πετάξουν στα κεραμίδια, κατάντικρο στον ήλιο. Η τρίτη προορίζεται να τοποθετηθεί κάτω από το μαξιλάρι της ενδιαφερόμενης κοπελιάς.

Αν η όλη διαδικασία έχει τηρηθεί σύμφωνα με όλους τους τύπους και, κυρίως, αν εκείνη που έψησε τις κουλούρες είναι όντως παρθένα, τότε η «αρμυροκουλούρα» που τοποθετήθηκε κάτω από το μαξιλάρι, θα λειτουργήσει μαντικά: Μόλις το κορίτσι κοιμηθεί, θα δει να έρχεται στον ύπνο του το παλικάρι που θα την παντρευτεί. Αν ο μέλλον γαμπρός κρατά χρυσό ποτήρι, σημαίνει πως είναι λεύτερος. Αν κρατά λαγήνι καπνισμένο από τη φωτιά, τότε είναι χήρος.

Υπάρχει πάντως και πιο απλός τρόπος να δει μια κοπελιά στον ύπνο της, ποιος θα την πάρει. Δεν έχει παρά, τη νύχτα της Καθαράς Δευτέρας, να ζωστεί ένα χρυσομάντιλο, να το δέσει πίσω της με τρεις κόμπους και ν' απαγγείλει:

«Αγία Δευτέρα βγαίνοντας, αγία Τρίτη μπαινοντας, αγία Τετράδη αληθινή, οπού σε στείλω να διαβείς, τη Μοίρα μου να πας να βρεις, απόψε να μου ειπεί, ποιον άντρα θέλω παντρευτεί».

Τα υπόλοιπα τα αναλαμβάνει ο Μορφέας. Μετά, ξημερώνει Τρίτη κι αρχίζουν τα δύσκολα.

(protagon.gr, 4.3.2014)